

Łukasz Roman
Remigiusz Kubiak
Jarosław Mieciński

Rodzina jako czynnik wspierający oddziaływania resocjalizujące wobec osób pozbawionych wolności w zakładzie karnym

Family as a factor supporting social rehabilitation impacts on persons deprived of liberty in a prison

Resocjalizacja osób skazanych jest procesem bardzo trudnym. Skierowana jest do przestępców, czyli osób głęboko zdemoralizowanych i antagonistycznie zorientowanych na świat społeczny. Warunki społecznej izolacji, w jakich przebiega proces resocjalizacji więziennej, nie sprzyjają temu procesowi i ograniczają możliwość powrotu do normalnego życia w społeczeństwie. Wielość problemów związanych z czynami karalnymi oraz osobami je popełniającymi przedstawia kodeks karny wykonawczy¹.

W zakładzie karnym proces resocjalizacji przeprowadzany jest między innymi w obszarze psychologicznego oddziaływania. W jego obrębie znajduje się proces dokonywania zmian w świadomości osadzonego, co do szkodliwości społecznej czynu przez niego popełnionego. W procesie resocjalizacji dokonuje się także zmiana w różnorodnych funkcjach psychicznych skazanego, np. w budowaniu i utrwalaniu w nim poczucia odpowiedzialności bądź podejmowane są próby zmiany całej osobowości. Proces taki polega także na budowaniu i utrwalaniu społecznej dyscypliny, społecznie akceptowanych postaw, kultury życia codziennego i szacunku dla innych².

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dziennik Ustaw z dnia 5 sierpnia 1997 r. Nr 90, poz. 557.

² A. Chmurska-Fetkowiak, *Formy oddziaływań psychoterapeutycznych*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa-Wiedeń-Kalisz 1996, s. 430.

Rodzina jest głównym łącznikiem skazanego ze światem zewnętrznym, ale również podstawowym źródłem wsparcia po opuszczeniu zakładu karnego. Przedstawione tu zostało przede wszystkim znaczenie więzi rodzinnej skazanych, która stanowi podstawę dla procesu resocjalizacji skazanych, ale także procesu readaptacji społecznej, procesu zabezpieczającego skazanych zwolnionych z zakładu karnego w trybie warunkowym lub na koniec kary, przed powrotem do przestępstwa. Utrzymywanie poprawnej więzi społecznej skazanych z ich rodzinami ma także bardzo duże znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu resocjalizacji penitencjarnej i jej końcowego efektu.

Słowa kluczowe: zakład karny, rodzina, więzi rodzinne, proces resocjalizacji, readaptacja społeczna.

Rehabilitation of convicts is very real. It is addressed to criminals, i.e. people deeply demoralized and antagonistic to the social world. The social conditions of isolation, how the process of prison social rehabilitation proceeds, are not conducive to this process and limit the possibility of returning to normal life in society. A multitude of problems related to criminal acts and people who study the provisions of the penal code.

In a prison, the process of social rehabilitation is carried out, among others, in a therapeutic centre. In its occurrence there is a process of changes in the prisoner's awareness of the harmfulness of the social act committed by him. In the process of social rehabilitation, the change in the functioning of the function of the convict's mistakes also proves itself, e.g. in building and consolidating in him independent responsibility for making an attempt to change the entire personality. The process is also about building and consolidating social discipline, socially accepted attitudes, culture of everyday life and respect for others.

The family is the main liaison to the monitor but also supports post-prison support. It is presented here that everything that was trapped in the family that became the cause of the social rehabilitation process made, but also the process of social readaptation, the operational process was set up from a prison in a certain region or at the end of the sentence, before returning to crime. Establishing a social bond established with their families is also very important for the effective process of penitentiary social rehabilitation and its effect.

Key words: prison, family, family ties, rehabilitation process, social readaptation.

Wprowadzenie

Więziennictwo pełni istotną rolę w działaniach podejmowanych na rzecz zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego. Chroni społeczeństwo przed sprawcami przestępstw osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych, nie tylko izolując ich od społeczeństwa, lecz także przygotowując do poprawnego w nim funkcjonowania, bez wchodzenia w konflikt z prawem, powstrzymywania się od powrotu do przestępstwa, prowadząc oddziaływania resocjalizacyjne i readaptacyjne.

Pełniąc bardzo ważną funkcję w strukturach bezpieczeństwa państwa, współpracuje z innymi formacjami mundurowymi: Policją, Strażą Pożarną, Strażą Graniczną, ABW, CBA, wojskiem. W realizacji zadań resocjalizacyjnych współdziała ze stowarzyszeniami, organizacjami pożytku publicznego i instytucjami, kościołami i związkami wyznaniowymi, kuratorami.

Resocjalizacja osadzonych w zakładach karnych jest bardzo trudnym oraz złożonym zadaniem. Stanowi ona przede wszystkim proces zmian w obszarze osobowości człowieka, natomiast jej głównym celem jest zlikwidowanie lub też znaczne zmniejszenie nieprzystosowania społecznego u osób, do których jest ona adresowana. Z kolei resocjalizacją penitencjarną można określić resocjalizację w zakładzie karnym, w której nie chodzi jedynie o przekazanie pewnej wiedzy czy też wywołanie nowych stylów zachowania, ale zmianę nawyków w charakterze, a przede wszystkim o całkowite wyeliminowanie antyspołecznych i aspołecznych zachowań człowieka.

W procesie resocjalizacji bardzo istotne jest podtrzymywanie kontaktów z rodziną oraz światem zewnętrznym. Opisując rodzinę jako pewien system powiązanych ze sobą elementów pozostających we wzajemnych relacjach, należy założyć, iż zrozumienie poszczególnych jej części nie jest możliwe w odseparowaniu od całości. Z kolei rozerwanie więzi poprzez izolację jednego z jej członków doprowadza do zaburzeń systemu oraz konieczności przeorganizowania go. Jeżeli jednostka zostaje umieszczona w instytucji penitencjarnej, skazana jest na długotrwałe wykluczenie

ze swojej rodziny, co w konsekwencji prowadzi do rozregulowania systemu, a nawet – w sytuacji nieumiejętności poradzenia sobie ze zmianą – rozpadu rodziny.

Problemy resocjalizacji w zakładach karnych

Pojęcie resocjalizacji można rozpatrywać w ujęciu dynamicznym, jako proces przebiegający w warunkach izolacji, lub statycznym, jako rezultat zastosowanej kary w postaci co najmniej niepowrotności do przestępstwa po opuszczeniu zakładu karnego³.

Według A. Kieszkowskiej resocjalizacja jest rozumiana jako „ogół oddziaływań systemu penitencjarnego, zmierzających do przystosowania osoby odbywającej karę pozbawienia wolności do życia w społeczeństwie, którym jest ona poddawana jako pensjonariusz zakładu karnego”⁴. Natomiast L. Pytka określa resocjalizację w sensie współczesnym jako zespół oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych wobec osób naruszających normy prawne, ale i normy obyczajowe w środowisku otwartym, naturalnym lub zamkniętym⁵.

Z kolei M. Kalinowski definiuje proces resocjalizacji jako „odmianę procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą”⁶. Jednostka nieprzystosowana społecznie nie wykazuje predyspozycji o charakterze obywatelskim, dlatego też resocjalizacja pomaga odnaleźć potencjał oraz uzdolnienia ułatwiające wejście w życie społeczne.

Szczególną formą resocjalizacji jest resocjalizacja penitencjarna. W najprostszym ujęciu resocjalizacja penitencjarna oznacza resocjalizację prowadzoną w warunkach więziennych. Współcześnie zajmuje się nią przede wszystkim pedagogika specjalna i psychologia penitencjarna, a praktyczną działalność w jej zakresie prowadzą pedagodzy,

³ T. Przesławski, *Prawno-etyczne aspekty więziennej resocjalizacji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 55.

⁴ A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Wyd. Impuls, Kraków 2012, s. 32.

⁵ L. Pytka, *Anachronizm czy nowe wyzwanie? „Opieka-Wychowanie-Terapia”* 2000, nr 1, s. 34-35.

⁶ M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik, (red.), *Resocjalizacja*, Warszawa 2008, s. 253-254.

psycholodzy, kuratorzy sądowi, pracownicy zakładów karnych i wymiar sprawiedliwości⁷.

Resocjalizację penitencjarną można również określić jako ogół oddziaływań zamierzonych i zaprogramowanych przez personel pedagogiczno-psychologiczny, adresowanych do przestępców pozostających w więzieniu⁸. Głównym celem jest uzyskanie takich zmian w osobowości tych osób, które uchronią je od powrotu do zachowań przestępczych po odbyciu kary, po opuszczeniu więzienia i umożliwią poprawne funkcjonowanie społeczne. Brak powrotu do przestępstwa i poprawne funkcjonowanie tych osób, są ogólnie przyjętymi wskaźnikami skuteczności poprawczej więzienia⁹.

W resocjalizacji penitencjarnej chodzi nie tylko o przekazanie określonej wiedzy i zalecenie nowych stylów zachowania, lecz także o zmianę nawyków charakterologicznych, a zwłaszcza o wyeliminowanie antyspołecznych postaw i zachowań człowieka¹⁰.

Resocjalizacja osób skazanych jest procesem bardzo trudnym. A. Karyś pisze, iż resocjalizacja ta „skierowana jest do przestępców, to znaczy do osób głęboko zdemoralizowanych oraz antagonistycznie zorientowanych na świat społeczny. Warunki społecznej izolacji, w jakich przebiega proces resocjalizacji więziennej, nie sprzyjają temu procesowi i ograniczają możliwość powrotu do normalnego życia w społeczeństwie”¹¹.

Ideą współczesnej penitencjarystyki jest uznanie, że jedynie dobrowolne współuczestnictwo samych skazanych w realizacji środków oddziaływania penitencjarnego może w realny sposób przyczynić się do dostosowania ich do reguł życia społecznego¹².

Z kolei readaptacja społeczna obejmuje oddziaływania, jakim poddawany jest skazany, przebywając w zakładzie karnym, a następnie już w warunkach wolnościowych, jak również indywidualne postawy i zachowania

⁷ J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 61, s. 109.

⁸ H. Machel, *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 176.

⁹ H. Machel, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 46.

¹⁰ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wyd. Arche, Gdańsk 2003, s. 20.

¹¹ A. Karyś, *Różnorodność ujęć resocjalizacji osadzonych w zakładzie karnym*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2018, t. XX, s. 267.

¹² P. Stępnia, *Resocjalizacja w ustawodawstwie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 82, s. 72.

skazanego, świadczące o jego ponownym przystosowaniu do życia społecznego, zgodnie z ogólnie przyjmowanymi normami i wartościami¹³.

Metody resocjalizacji polegają na systematycznym stosowaniu określonych sposobów postępowania ze skazanymi, co skutkuje zmianami w ich motywacji, zachowaniu i postawach w kierunku zgodnym z celami wychowania poprawczego¹⁴.

Jednostka od momentu uznania jej działania za akt przestępczy przez formalną instytucję kontroli, chcąc uzyskać akceptację społeczną i powrócić do społeczeństwa po karze pozbawienia wolności, jako prawowity, kierujący się powszechnie obowiązującymi zasadami jurydycznymi i etycznymi jego członek, musi wykonać bardzo duży wysiłek. Musi rozstać się ze swoją przeszłością, zmodyfikować terażniejszość, ale również wykreować przyszłość oraz na tej podbudowie rozpocząć nowe życie. Wysiłek ten nie jest jednak aktem jednorazowej decyzji i jednego podjętego działania, nie jest również realizowany w próżni, dlatego też zależny jest od bardzo wielu czynników i powiązany jest ze zmianą tożsamości indywidualnej¹⁵.

Jako podstawę procesu resocjalizacji uznaje się zasadę akceptacji głoszącą prawo do opieki i pomocy. Czynności te mają na celu adaptację skazanych będących w konflikcie z prawem oraz społeczeństwem. Odrzucenie niesie za sobą nieodwracalne skutki, które – według specjalistów – zaburzają skuteczny proces resocjalizacji. Uważają oni bowiem, że tylko poprzez więzi społeczne oraz kontakty z innymi ludźmi, szczególnie rodziną, dana osoba będzie w stanie zmienić swoją osobowość. Pozbawienie takiej szansy powoduje demoralizację i działanie sprzeczne z wartościami i normami¹⁶.

Działalność penitencjarna powinna być wsparta ze strony środowiska zewnętrznego. Dzięki temu możliwe jest zwiększenie poziomu nauczania i zatrudnienia, pomoc finansowa i rzeczowa, opieka moralna, ale również pozyskiwanie rodzin skazanych dla pracy wychowawczej.

Wszystko to przybliży życie więzienne do normalności, na różny sposób odrywa więźniów od środowiska przestępczego i pokazuje, że można

¹³ H. Machel, *Więzienie...*, op. cit., s. 171.

¹⁴ I. Niewiadomska, *Polski model resocjalizacji penitencjarnej*, Instytut Psychologii, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Teka Kom. Praw. – OL PAN, 2016, s. 102-103.

¹⁵ E. Pindel, *W kierunku efektywności oddziaływań penitencjarnych. Resocjalizacja w polskich zakładach karnych*, „Probacja” 2009, nr 2, s. 111.

¹⁶ K. Pierzchała, *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w polskim systemie penitencjarnym*, Toruń 2012, s. 73.

przeżywać silne doznania dzięki pozytywnym zachowaniom oraz organizowaniu i uczestniczeniu w innych niż do tej pory formach aktywności.

Priorytetowe znaczenie w ramach relacji ze światem zewnętrznym mają strategie utrzymywania i wzmacniania więzi z rodziną. Resocjalizacyjne znaczenie tych kontaktów polega na tym, że członkowie rodziny mogą wywierać wpływ na zmianę postaw skazanego. Ponadto spotkania z najbliższymi w trakcie odbywania kary mogą się przyczynić do rozwiązywania wewnątrzrodzinnych konfliktów.

Rodzina osoby przebywającej w izolacji więziennej jako środowisko wsparcia społecznego

Rodzina określana jest w literaturze przedmiotu jako podstawowa grupa społeczna, a także instytucja wychowawcza, środowisko wychowawcze, środowisko kulturowe i jako wspólnota. Rodzina jest przede wszystkim środowiskiem wychowawczym, które tworzą zarówno oddziaływania zamierzone, jak też samorzutne, o charakterze pozytywnym, prowadzące do rozwoju dziecka¹⁷.

Opisywana w niniejszym podrozdziale rodzina należy do środowiska, które daje jednostce możliwość wszechstronnego rozwoju, zaspokajania różnorodnych potrzeb, a także wprowadzania go w świat wartości i norm społecznych. Utożsamiając się z nią, człowiek przejmuje i staje się współtwórcą prezentowanych w rodzinie poglądów, postaw, wzorów zachowań i postępowania. Jednostka w trudnych, kryzysowych momentach często szuka kontaktu i wsparcia u boku najbliższych. Rodzina jest składową, gdzie uzyskuje się poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa, przynależności oraz nadaje sens życiu¹⁸.

Rodzina jako czynnik socjalizacyjny znajduje się w centrum zainteresowania wielu dyscyplin, w tym również pedagogiki społecznej i resocjalizacyjnej. Jest ona jednym z najważniejszych czynników zewnętrznych w etiologii dewiacji społecznej; dysfunkcyjne środowisko rodzinne jest zwykle jedną z głównych przyczyn zaburzeń zachowania. Przestępczość międzypokoleniowa, nadużywanie substancji uzależniających przez

¹⁷ B. Krześcińska-Żachm, *Pedagogika rodziny*, Wyd. Trans Humana, Białystok 2007, s. 14.

¹⁸ P. Wolińska, *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle stanu badań socjologicznych*, „Rozprawy Społeczne” 2016, tom X, nr 2, s. 62.

członków rodziny, zaniedbania i przemoc, bezrobocie i wykluczenie społeczne często pojawiają się we wspomnieniach przestępców. Rodzina jest również bardzo istotnym, a często zapomnianym czynnikiem w resocjalizacji i reintegracji społecznej przestępców¹⁹.

Rodzina jest najważniejsza dla więźnia pod względem psychologicznym. To grupa osób funkcjonująca w okresie izolacji w warunkach zablokowania wielu jej funkcji oraz naznaczenia wyrokiem skazującym²⁰.

Prawidłowo funkcjonująca rodzina daje jednostce możliwość rozwoju, zaspokajania różnorodnych potrzeb, wprowadza w świat wartości i norm społecznych. Daje również poczucie stabilności, bezpieczeństwa oraz przynależności, stanowiąc mocną stronę procesu wychowawczego. Aby mogła trwać i dalej się rozwijać musi posiadać więź, której rozluźnienie lub zerwanie stwarza bez wątpienia problemy z odnalezieniem się poza murami zakładu karnego²¹.

Uwięzienie jednego z rodziców/partnerów zakłóca wzajemne stosunki w rodzinie, zmienia układ wsparcia, nakłada nowe obowiązki nie tylko na członków grupy rodzinnej, lecz także na instytucje pomocowe czy edukacyjne. W kontekście funkcjonowania rodziny skutki pozbawienia wolności jednego z jej członków, w tym także dzieci, mogą mieć wymiar krótko- i długoterminowy. Wśród efektów krótkoterminowych można wymienić wstyd, niskie poczucie własnej wartości, społeczne piętno, utratę wsparcia finansowego, osłabienie więzi z uwięzionym rodzicem, zmiany w strukturze rodziny, czy też redukcję aspiracji szkolnych. Wśród skutków długoterminowych wskazuje się przede wszystkim kwestionowanie autorytetu rodzicielskiego, obniżenie zdolności radzenia sobie ze stresem i traumą zaburzenia rozwoju emocjonalnego, ukształtowanie, a czasami ugruntowanie negatywnych postaw wobec systemu prawnego²².

Bardzo ważną rolę rodziny w społecznej readaptacji skazanych, a także w minimalizacji negatywnych skutków uwięzienia dostrzegają twórcy Reguł minimalnych i Europejskich reguł więziennych. W obu aktach zawarte jest zalecenie podtrzymywania i wzmacniania stosunków skazanych z rodziną oraz innymi osobami. Dalej poszli twórcy Zbioru

¹⁹ T. Raszková, S. Hoferková, *Rodzina w kontekście pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Wychowanie w Rodzinie”, 2017, t. XVI, s. 68.

²⁰ M. Krygier, *Wartości uniwersalne w życiu osób skazanych*, „Pedagogika Pracy” 2006, nr 49, s. 145-146.

²¹ P. Wolińska, *Znaczenie...*, op. cit., s. 65.

²² A. Barczykowska, *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] L. Golińska, B. Dudek (red.), *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2008, s. 344-345.

zasad dotyczących ochrony osób aresztowanych lub uwięzionych. W tym-że akcie zapisano bowiem zakaz odmawiania kontaktów ze światem zewnętrznym, a szczególnie z rodziną i z obrońcą na okres dłuższy niż kilka dni. Także w Strategicznym planie działania określającym wartości i zasady dla więziennictwa podkreślono, iż należy wspierać przestępców w utrzymywaniu i rozwoju więzi z rodziną. Zdaniem twórców Strategicznego planu ma to zasadnicze znaczenie w przygotowaniu skazanych do powrotu do społeczeństwa²³.

Należy stwierdzić, iż za szczególnie istotne podczas wykonywania kary pozbawienia wolności uznaje się utrzymywanie kontaktów skazanego ze światem poza murami zakładu karnego, a szczególnie z rodziną. Efektem jest wprowadzanie różnorodnych form tych kontaktów. Można wskazać na kontakty pośrednie w formie korespondencji oraz kontakty telefoniczne i bezpośrednie, a więc wizyty składane skazanym w zakładach karnych przez członków ich rodzin oraz – najbardziej cennie przez skazanych – różne formy zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu karnego.

O kształcie więzi osób skazanych na karę pozbawienia wolności z rodziną decydują przede wszystkim czynniki socjogenne, to znaczy stan cywilny, fakt posiadania dzieci, zatrudnienie przed osadzeniem, a także czynniki penitencjarne, to znaczy rodzaj i typ zakładu karnego, system odbywania kary, zatrudnienie w trakcie odbywania kary²⁴. Przebywanie poza instytucją rodziny sprawia, że więzi z każdą chwilą mogą stawać się coraz słabsze, a także mogą generować przeobrażanie się pozycji w rodzinie i wyłączenie jej członków ze wspólnego funkcjonowania²⁵. Z chwilą odizolowania od rodziny pojawia się problem z realizacją poszczególnych jej funkcji.

²³ G.B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wyd. Temida, Białystok 2002, s. 74.

²⁴ P. Gorzelak, *Wpływ rodziny na sposób adaptacji młodocianych więźniów w areszcie śledczym na podstawie spotkań organizowanych przez administrację aresztu śledczego z rodzinami*, [w:] L. Lubicki (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Wyd. ZK, Włocławek 2001, s. 71-72.

²⁵ E. Wiszniewska, *Rola rodziny w readaptacji byłych więźniów*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Dylematy współczesnej profilaktyki i resocjalizacji*, Wyd. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, Kielce 2008, s. 185-186.

Wpływ rodzin osób pozbawionych wolności na ich resocjalizację

Kontakty z rodziną służyć mają przede wszystkim utrzymaniu więzi skazanego z jego rodziną, aby ta ułatwiła jemu readaptację społeczną po wyjściu na wolność. Jednocześnie w zakładach penitencjarnych kontakt z rodziną jest częścią programu resocjalizacji. Wsparcie ze strony rodziny jest jednym z podstawowych praw osadzonego.

Zmiana resocjalizacyjna człowieka w warunkach więziennych często następuje pod wpływem innych czynników, czynników pozawięziennych bliskich człowiekowi, którymi personel więzienny może sterować. Takim czynnikiem pośredniego wpływania korekcyjnego na skazanego może być jego rodzina²⁶.

Podstawowa trudność wprowadzania zmian w postawach więźniów wobec samych siebie i innych członków społeczeństwa, przygotowywania ich do życia w społeczeństwie polega na tym, że proces ten przebiega w izolacji od tego społeczeństwa²⁷. Istotne znaczenie ma kontakt skazanych z ich rodzinami przez korespondencję, rozmowy telefoniczne, widzenia oraz przepustki. Kontakt, który jest wyrazem niezbywalnego prawa do posiadania tej rodziny. Dzięki niemu skazani podtrzymują pozytywny obraz samego siebie, odnoszą satysfakcję emocjonalną, utrzymują silną identyfikację z rodziną, nabywają i utwierdzają się w przekonaniu, że są nadal ważni w życiu rodziny.

W procesie penitencjarnym rodzina jest jednym z największych czynników motywujących; może pomagać w implementacji programów resocjalizacji i wspiera zdrowie psychiczne osadzonych. Jednak rodzina może być również czynnikiem negatywnym, na przykład w przypadku przemycania nielegalnych towarów do więzienia lub innego negatywnego wpływu (np. przestępczość międzypokoleniowa)²⁸.

A. Chańko-Kraszewska pisze, iż „duża część rodzin skazanych jest dysfunkcyjna, czego konsekwencją jest pogłębienie alienacji społecznej osób osadzonych i brak motywacji do zmiany swojego sposobu życia.

²⁶ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 249.

²⁷ G.B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wyd. Temida, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2002, s. 192-193.

²⁸ H. Machel, *Sens i bezsens...*, op. cit., s. 250.

Skutkiem takiego stanu rzeczy może być fiasko oddziaływań resocjalizacyjnych i powrotność do przestępstwa”²⁹.

Zaburzone więzi rodzinne niosą za sobą negatywne skutki dla resocjalizacji skazanego, traci on bowiem wewnętrzną chęć do zmiany, do stawania się lepszym. Nawet najlepsze efekty pracy reedukacyjnej z osadzonymi okazały się krótkotrwałe, jeśli nie będzie systemu wsparcia na wolności. B. Stańdo-Kawecka pisze, iż „bez pomocy rodziny, bez pracy, bez mieszkania, bez oparcia w ludziach, którzy ułatwią pierwsze kroki na wolności, wychodzący z więzień w końcu wrócą do kolegów, którzy wyszli na wolność przed nimi”³⁰.

Karę pozbawienia wolności odbywają skazani z bardzo różnych rodzin. Ich relacje z rodzinami także są różne. Prezentują inne postawy wobec życia i swoich rodzin oraz wobec swoich najbliższych. Mają różne oczekiwania odnośnie do swoich rodzin i inny stosunek do nich podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Wobec tego traktują je inaczej podczas widzeń, przepustek, rozmów telefonicznych oraz inne snują plany wobec nich na przyszłość, po odbyciu kary. To z kolei wymusza na kompetentnym personelu penitencjarnym odmienną pracę korekcyjną ze skazanymi, zarówno w kontekście korekcyjnym, jak i readaptacyjnym. Oddziaływanie korekcyjne pedagogów i psychologów penitencjarnych jest tym bardziej intensywne wobec skazanych i ich rodzin, im odległość czasowa od daty zwolnienia jest większa. Wysiłek administracji więziennej nad utrzymaniem poprawności stosunków rodzinnych zwykle jest tym większy, im dłuższy jest pobyt w więzieniu. Utrzymanie poprawności relacji między skazanymi a ich rodzinami zdecydowanie ułatwia poprawność readaptacji społecznej i reintegracji społecznej³¹.

Szczególnej specyfiki wymaga praca resocjalizacyjna z więźniami odbywającymi kary 25 lat pozbawienia wolności i kary dożywotniego pozbawienia wolności. Obserwacja praktyki penitencjarnej ujawnia, że im dłuższy jest pobyt w więzieniu, tym bardziej zauważalne jest oddalanie się rodziny skazanego od niego i odwrotnie³².

²⁹ A. Chańko-Kraszevska, *Rodzina w percepcji i ocenie osób odbywających karę pozbawienia wolności*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, s. 170.

³⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Pukanie do celi*, „Forum Penitencjarne” 2006, nr 1, s. 11.

³¹ P. Stępnia, *Pomiędzy resocjalizacją a pracą socjalną. Dylematy współczesnej penitencjarystyki*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia (red.), *Więziennictwo: nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny*, Wyd. COSSW, Warszawa-Kalisz 2001, s. 71-72.

³² H. Machel, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 50-51.

Zatem podtrzymanie kontaktów więźnia z rodziną jest jednym z priorytetów oddziaływań resocjalizacyjnych w zakładach karnych. Kontakty z rodziną służącej mają utrzymaniu więzi skazanego z systemem, w którym wcześniej egzystował, co ma z kolei ułatwić mu readaptację społeczną po wyjściu na wolność³³.

Natomiast pozytywna readaptacja z rodziną umożliwia dalsze, dobre społeczne funkcjonowanie zwolnionego. Dobrze przebiegająca readaptacja społeczna skazanego powinna prowadzić do reintegracji społecznej z rodziną na zasadzie dawcy i biorcy. Oznacza to, że ponowne związanie się byłego więźnia z jego rodziną to nie tylko materialne i emocjonalne korzystanie z niej, ale też dawanie jej z siebie. Im lepiej funkcjonuje ta reguła, tym silniejsza, a zatem trwalsza jest reintegracja. Reintegrowanie się byłego więźnia z rodziną jest znaczącym predyktorem powrotu byłego skazanego do normalnego życia³⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż rodzina musi być realnym sojusznikiem administracji penitencjarnej w jej wysiłkach resocjalizujących, a tym samym być istotnym elementem tej pracy i w niej współuczestniczyć. Żaden bowiem program resocjalizacyjny nie będzie mógł wykazać się sukcesami, jeżeli nie uwzględni tych ludzi, z którymi więzień będzie żył po zwolnieniu z zakładu karnego, a którzy sprzyjać mu będą w podejmowaniu ról społecznych pozostających w zgodzie z akceptowanymi w społeczeństwie wartościami, wzorami i normami zachowań.

Znaczenie więzi rodzinnej w procesie resocjalizacji

Rodzina, aby trwać, istnieć i rozwijać się, musi posiadać więź. Więź rodzinna jest szczególnym rodzajem więzi społecznej, a ta stanowi jedną z podstawowych zmiennych procesu resocjalizacji osadzonych. Kara pozbawienia wolności nie może odbywać się kosztem zrywania więzi łączącej skazanych z rodziną, gdyż więź ta leży u podstaw życia tej rodziny, przesądza o jego integracji lub dezintegracji i niejednokrotnie to właśnie ona stanowi o możliwości i skuteczności wszelkich oddziaływań penitencjarnych.

³³ B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2013, s. 75.

³⁴ H. Machel, *Sens i bezsens...*, op. cit., s. 250.

O więzi społecznej mówimy wówczas, gdy ludzie łączą stosunki społeczne określonego typu, tj. kiedy kontakty między nimi przebiegają zgodnie z określonym ramowo wzorem postępowania oraz mają dla tych ludzi określoną wartość. Stosunki pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny prowadzą z reguły do trwałej i raczej niespotykanej w innych grupach więzi społecznej, zespalającej tę grupę w zwartą całość.

W rodzinie działa cały kompleks sił przyciągających jej członków do siebie i wiążących ich nawzajem. Siły te tworzą więź rodzinną. Rodzina jest grupą o przewadze więzi osobistych, odznacza się trwałością więzi większą niż jedno pokolenie, to znaczy więź rodzinna jest więzią uczuciową kształtowaną przez tradycję.

Więź rodzinna stanowi wypadkową wewnętrznych i zewnętrznych sił istniejących w grupie i działających na jej członków. Siły te wynikają ze związku małżeńskiego, ze świadomości związków genetycznych, przeżyć emocjonalnych, stosunków zależności, współistnienia, postaw wobec uwarunkowań społecznych, kulturowych i gospodarczych, w których żyje dana rodzina; z czynników prawnych, religijnych i obyczajowych³⁵.

Należy również stwierdzić, iż więź rodzinna to cały kompleks sił przyciągających jej członków nawzajem do siebie i wiążących ich ze sobą, a siły te wynikają ze związku małżeńskiego, świadomości związków genetycznych, przeżyć emocjonalnych, stosunków zależności, a także z podobnych postaw członków rodziny wobec wydarzeń społecznych, kulturowych i gospodarczych³⁶.

Wśród podstawowych instrumentów oddziaływania na skazanych znajduje się utrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym (art. 67 § 3 k.k.w.). Warto wspomnieć, że ustawodawca zdecydował się w art. 102 pkt 2 k.k.w. wskazać, iż skazany ma prawo do utrzymywania więzi z rodziną i osobami bliskimi. Również w art. 105 § 1 k.k.w. eksponuje to prawo, stanowiąc, iż skazanemu należy umożliwić utrzymywanie więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi. Jest to tematyka szczególnie istotna i wymagająca stałej analizy, gdyż kontakty ze światem zewnętrznym między innymi zapobiegają prionizacji, tj. traktowaniu życia więziennego jako normy, z jednoczesnym lękiem przed życiem na wolności. Pozwalają

³⁵ B. Krześcińska-Żach, *Pedagogika...*, op. cit., s. 17.

³⁶ L. Dyczewski, *Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, zeszyt 1., s. 225-226.

ponadto na utrzymanie więzi rodzinnych, wpływają pozytywnie na stan psychiczny skazanych oraz pomagają w ich społecznej readaptacji³⁷.

Utrzymanie omawianych więzi podczas wykonywania kary pozbawienia wolności daje osadzonemu poczucie, że zostanie on przyjęty do rodziny po powrocie na wolność. Świadomość, że ma się do czego wrócić, odgrywa bardzo ważną rolę w procesie jego społecznej readaptacji, stanowiąc duże wzmocnienie, dzięki czemu łatwiej jest uporać się z dolegliwościami związanymi z izolacją więzienną. Wśród pierwszoplanowych celów utrzymywania tego rodzaju kontaktów wskazać zatem należy podtrzymywanie spójności rodziny i więzi emocjonalnych z najbliższymi oraz dotychczasowym środowiskiem społecznej egzystencji³⁸.

Rozluźnienie bądź zerwanie więzi potęguje trudności w odnalezieniu się w środowisku otwartym po opuszczeniu zakładu karnego. Wszak nawet w przypadku orzeczenia kary dożywotniego pozbawienia wolności nie pozbawia się skazanego możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Tak więc każdy skazany po pewnym okresie pobytu w zakładzie karnym ma szansę powrotu do społeczeństwa, a wtedy odbudowywanie uprzednio zerwanych więzi może okazać się bardzo trudne, w niektórych przypadkach wręcz niemożliwe, i wtedy pojawia się duże prawdopodobieństwo, iż przy braku wsparcia ze strony otoczenia, zwłaszcza tego najbliższego, nastąpi jego powtórny proces staczania się na margines społeczny, a to już łatwa droga powrotu do przestępstwa³⁹.

Podsumowując należy stwierdzić, iż więź rodzinna skazanych, utrzymywana na określonym poziomie, stanowi podstawę dla readaptacji społecznej, procesu zabezpieczającego skazanych zwolnionych z zakładu karnego w trybie warunkowym lub na koniec kary, przed powrotem do przestępstwa. Utrzymywanie poprawnej więzi społecznej skazanych z ich rodzinami ma istotne znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu resocjalizacji penitencjarnej i jej końcowego efektu⁴⁰.

Patrząc zatem z punktu widzenia dobra całego społeczeństwa, wydaje się działaniem właściwym dbanie o już istniejące więzi skazanych

³⁷ A. Świergała, *Łączność skazanych ze światem zewnętrznym – kontakty poza murami zakładu karnego*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2019, nr 41, s. 154-155.

³⁸ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017, s. 321.

³⁹ J. Mazur, *Wpływ kontaktu z rodziną na funkcjonowanie osadzonego w warunkach izolacji. Realizacja funkcji rodzinnych – próba opisu*, [w:] J. Świtka, M. Kuć, I. Niewiadomska (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

⁴⁰ H. Machel, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 45.

ze środowiskiem zewnętrznym, zwłaszcza ze środowiskiem rodzinnym, ich podtrzymywanie lub odbudowywanie w społecznie pożądanym kierunku. Dlatego też powinno stanowić to naczelne zadanie dla wszystkich organizatorów procesu resocjalizacyjnego.

Zakończenie

Niewątpliwie rodzina zalicza się do wspierających determinantów, jest istotnym czynnikiem procesu resocjalizacji osadzonych w zakładach karnych. Kontakt z bliskimi ma wpływ na podejmowanie zachowań zgodnych z prawem, a także stanowi motywację do podjęcia zmiany.

Kontakt osadzonych z rodziną zapewnia różnorodne korzyści, zarówno osadzonym, jak i całemu społeczeństwu. Korzyści to oczywiście podtrzymywanie więzi emocjonalnych z najbliższymi, wsparcie osadzonego w znoszeniu dolegliwości uwięzienia oraz zachowanie poczucia pewności co do miejsca swojego przyszłego powrotu. Jednak najważniejszą korzyścią jest autentyczna przemiana wewnętrzna dokonana z pomocą jego rodziny i bliskich.

W świetle zrealizowanych badań można wygenerować następujące wnioski dla działań resocjalizacyjnych osadzonych:

- 1) W procedurze resocjalizacyjnej jako ważny czynnik sprzyjający poprawnej readaptacji i reintegracji społecznej stanowi rodzina;
- 2) Stan więzi rodzinnej między skazanymi a ich rodzinami powinien być stale kontrolowany i o ile to możliwe pozostający na wymaganym poziomie;
- 3) Wiąż rodzinna skazanych powinna być systematycznie wzmacniana. Zajmować się tym powinni wykwalifikowani wychowawcy oraz terapeuci;
- 4) Dobra więź rodzinna mogłaby stać się dla wychowawcy podstawą do organizowania pracy nad postawą skazanego. Wspierając więź rodzinną, można oddziaływać na inne aspekty – wykraczające poza relacje z bliskimi, które wpływałyby na całokształt postaw prospołecznych osób odbywających karę pozbawienia wolności;
- 5) Personel penitencjarny w trosce o poprawny stan więzi rodzinnej powinien projektować dla jej właściwego utrzymania stosowną pomoc psychologiczną.

Skazani głównie czekają na wyjście z zakładu karnego na powrót do swoich bliskich, jednocześnie wykluczając ewentualny powrót do przestępstwa. Wzmocnienie tej postawy znajdują przede wszystkim w swoich rodzinach. Brak więzi z osobami bliskimi powoduje z kolei poczucie osamotnienia, brak sensownych planów życiowych po zwolnieniu, świadomość, iż nikt po opuszczeniu zakładu penitencjarnego na nich nie czeka, cały zatem proces społecznej readaptacji będzie miał bardzo indywidualny charakter.

Bibliografia

- Barczykowska A., *Sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] L. Golińska, B. Dudek (red.), *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2008.
- Chańko-Kraszewska A., *Rodzina w percepcji i ocenie osób odbywających karę pozbawienia wolności*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15.
- Dyczewski L., *Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, zeszyt 1.
- Gorzelał P., *Wpływ rodziny na sposób adaptacji młodocianych więźniów w areszcie śledczym na podstawie spotkań organizowanych przez administrację aresztu śledczego z rodzinami*, [w:] L. Lubicki (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*. Wyd. ZK Włocławek 2001.
- Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik, (red.), *Resocjalizacja*, Warszawa 2008.
- Karyś A., *Różnorodność ujęć resocjalizacji osadzonych w zakładzie karnym*, *Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie*, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2018, t. XX.
- Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Wyd. Impuls, Kraków 2012.
- Krygier M., *Wartości uniwersalne w życiu osób skazanych*, „Pedagogika Pracy” 2006, nr 49.
- Krzesińska-Żach B., *Pedagogika rodziny*, Wyd. Trans Humana, Białystok 2007.
- Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1.
- Machel H., *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 46.
- Machel H., *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wyd. Arche, Gdańsk 2003.
- Mazur J., *Wpływ kontaktu z rodziną na funkcjonowanie osadzonego w warunkach izolacji. Realizacja funkcji rodzinnych – próba opisu*, [w:] J. Świtka, M. Kuć, I. Niewiadomska (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- Migdał J., *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 61.
- Niewiadomska I., *Polski model resocjalizacji penitencjarnej*, Instytut Psychologii, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Teka Kom. Praw. – OL PAN, 2016.

- Pierzchała K., *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w polskim systemie penitencjarnym*, Toruń 2012.
- Pindel E., *W kierunku efektywności oddziaływań penitencjarnych. Resocjalizacja w polskich zakładach karnych*, „Probacja” 2009, nr 2.
- Przesławski T., *Prawno-etyczne aspekty więziennej resocjalizacji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
- Pytko L., *Anachronizm czy nowe wyzwanie?* „Opieka-Wychowanie-Terapia” 2000, nr 1.
- Raszková T., Hoferková S., *Rodzina w kontekście pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2017, t. XVI.
- Stańdo-Kawecka B., *Pukanie do celi*, „Forum Penitencjarne” 2006, nr 1.
- Stępniać P., *Pomiędzy resocjalizacją a pracą socjalną. Dylematy współczesnej penitencjarystyki*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępniać (red.), *Więziennictwo: nowe wyzwania*. II Polski Kongres Penitencjarny, Wyd. COSSW, Warszawa-Kalisz 2001.
- Stępniać P., *Resocjalizacja w ustawodawstwie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 82.
- Szczygieł G. B., *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wyd. Temida, Białystok 2002.
- Szymanowski T., *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017.
- Świergała A., *Łączność skazanych ze światem zewnętrznym – kontakty poza murami zakładu karnego*, Studenckie Zeszyty Naukowe, 2019, nr 41.
- Toroń B., *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2013.
- Wiszniewska E., *Rola rodziny w readaptacji byłych więźniów*, [w:] A. Kieszkowska (red.), *Dylematy współczesnej profilaktyki i resocjalizacji*, Wyd. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, Kielce 2008.
- Wolińska P., *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle stanu badań socjologicznych*, „Rozprawy Społeczne” 2016, tom X, nr 2.